

Zeki Velidi Togan Türkiye'yi Neden Terketti?

I. Türk Tarih Kongresi'nde Yaşanan Tartışmalar Üzerine Kısa Bir Tetkik

Dr. Emir Öngüner

Türk tarihine muazzam katkılarda bulunmuş ünlü âlimlerimizden Prof. Dr. **Zeki Velidi Togan**, Türkiye'de olduğu kadar **Avrupa**'daki şarkiyat ve Türkoloji cemiyetleri tarafından da saygı ile anılan ve eserlerine sıkça atıfta bulunulan değerli bir bilim insanı olarak tanınmaktadır. Çarlık dönemindeki **Rusya**'da doğup büyümüş olup eğitim hayatı sonrası **Kazan**'da tarih hocalığı yapar. **Başkurdistan**'da siyasetçi kimliği ile devrim sürecinin de fiilen içinde bulunan **Togan**, Bolşevikler ile anlaşamayınca **Türkistan**'a geçerek mücadelesini buradan sürdürmeye çalışır¹. Ruslar'ın bu bölgede de etkin olmasıyla önce **İran**, sonrasında **Afganistan**'a geçer ve bu ülkelerde ilmî araştırmalarda² bulduktan sonra bir süre **Avrupa**'da yaşayıp Maarif vekili **Hamdullah Suphi**'nin davetine icabet ederek 1925 senesinde **Türkiye**'ye gelir. Akabinde **Ankara**'daki **Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Cemiyeti** ile **İstanbul**'daki **Darülfünûn Edebiyat Fakültesi** gibi kurumlarda görev alır³. 1930lu yılların başında "Türk Tarih Tezi" başlığı altında yapılan çalışmalara eleştiriler yöneltir ve bu eleştirilerini 1932 senesinde düzenlenen **I. Türk Tarih Kongresi**'nde de dile getirir. **Togan**'ın 7 senelik **Türkiye**'den kopuş hikâyesi işte bu kongredeki hararetili tartışmalar ile başlayacaktır.

Resim 1: Ankara Halkevi'nde düzenlenen I. Türk Tarih Kongresi'nden bir kare (1932)

¹ Başkurtlar'ın bağımsızlık hareketi ve 1917 devrimi dönemindeki hatıraları için bkz.:

Togan, Z.V., Hâtıralar - Türkistan ve Diğer Müslüman Doğu Türkleri'nin Millî Varlık ve Kültür Mücadeleleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 114-280

² 1935 senesinde Viyana Üniversitesi'nde verdiği doktora tezini konu alan İbn Fadlan'ın seyahatnâmesini 1923 senesinde İran'ın Meşhed kentindeki bir kütüphanede bulmuştur. Tezinin 1939 yılında Almanya'daki basılmış versiyonu için bkz.:

Togan, A. Z. V., Ibn Fadlan's Reisebericht, Deutsche Morgenländische Gesellschaft, 1939, Leipzig

³ Hayatı hakkında özet bilgi için bkz.:

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Ahmet Zeki Velidi Togan" maddesi, 2012, Cilt:41, s. 209-210

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra **Afet Hanım, Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçuraoğlu Yusuf, Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya** Beyler tarafından neşredilen "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli dört ciltlik esere⁴ yaptığı tenkitler **Zeki Velidi Togan**'ın hedef tahtasına oturtulmasına sebep olmuştur. Türkler'in asırlar öncesi dönemlerdeki anayurdu, kökeni ve Ön-Asya'ya göçü konulu bilgilere eleştirilerde bulunup görüşlerini yazılı olarak gerekli makamlara bildirmiştir. İleri sürülen tarih çerçevesini **Togan**'ın karşı çıktığı "kuraklık ve bunun sonucunda gerçekleşen göçler" tezi oluşturmaktadır. **Togan**'ın Başkurtlar'ı temsilen Rus ihtilâli döneminde diğer Türk halklarının temsilcileri ile yaşadığı anlaşmazlık, bünyesinde **Kazan Tatarı** üyelerin de bulunduğu **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti** ile arasındaki soğukluğu açıklar niteliktedir.⁵ Bu yazı dahilinde "Türk Tarih Tezi" ve **Togan**'ın karşı argümanlarının ilmi açıdan doğruluğu ya da yanlışlığına temas edilmeyip, sadece konuşmalarda zikredilen bilim insanlarının çalışmaları dipnotlar vasıtası ile tanıtılıp kongrede yaşanan kısmen siyasi zemine kaymış tartışmaların kısa bir incelemesi sunulacaktır.

Resim 2: Zeki Velidi Togan

Bahsi geçen hararetli tartışmalar 7 Temmuz 1932 Perşembe günü öğleden sonraki üç oturumda gerçekleşir. **Togan**, saat 15:15'te başlayan oturumun birinci bölümünde **Darülfünûn** muallimi sıfatıyla söz alır.⁶ Kuraklık tezine karşılık olarak **Aurel Stein**⁷, **el-Birunî**⁸, **Raphael Pumpelly**⁹, **Reşîdüddîn**¹⁰, **Sven Hedin**¹¹, **İbn Fadlan**¹², **el-Harezmi**¹³ ve **Josef Marquart**¹⁴ gibi kişilerin eserlerinden coğrafî, demografik ve jeolojik bulgular üzerine alıntılar yapar ve kendi görüşünü izah eder.¹⁵

⁴ *Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul Devlet Matbaası, 1930*

⁵ *Baykara, T., Zeki Velidi Togan, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyükleri Dizisi: 110, Ankara, 1989, s. 19*

Togan'ın Kazan Tatarları'ndan Sadri Maksudi Arsal ile Rus ihtilâli döneminden kalma hasımlığı hakkında bkz.:

Özbek, N., Zeki Velidi Togan ve "Türk Tarihi Tezi", Toplumsal Tarih 8, No: 45, 1997, s. 22

Hayit, B., Türkistan Devletlerinin Millî Mücadelelerinin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 216-225

⁶ Togan'ın kongredeki konuşmaları ve kendisine yöneltilen eleştirilerin metinleri için bkz.:

Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Münakaşalar, T.C. Maarif Vekâleti, 1932, s. 167-176 ve s. 369-400

⁷ *Stein, A., Innermost Asia: Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-Su and Eastern Iran, Vol. I-II-III-IV, Clarendon Press, Oxford, 1928*

⁸ *el-Birunî, El Kânûn'ül Mes'udî, 1030*

⁹ *Pumpelly, R.W., Explorations in Turkestan: With an Account of the Basin of Eastern Persia and Sistan - Expedition of 1903, Carnegie Institution of Washington, 1905*

¹⁰ *Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, Cami'üt Tevarih, 1314-1317*

¹¹ *Hedin, S., l'Asie Inconnue: Dans les Sables de l'Asie, Felix Juven Editeur, Paris, 1903*

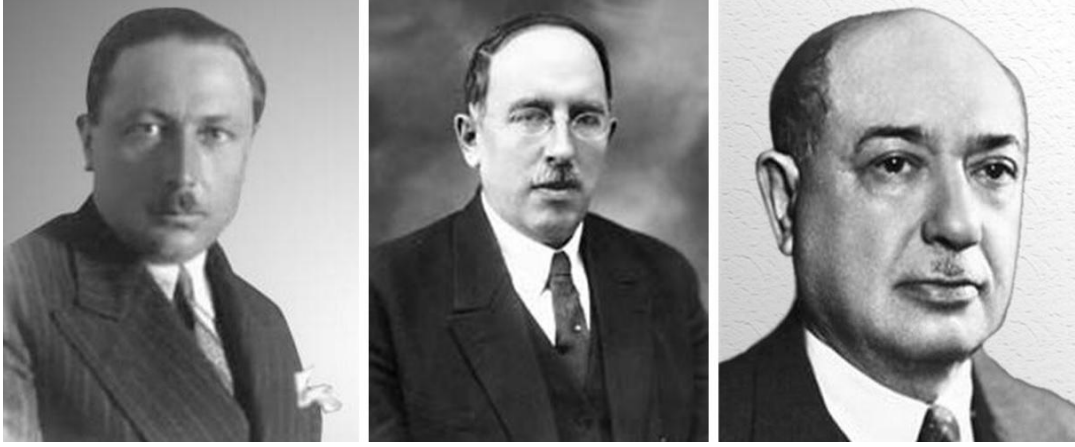
¹² Bkz.: 2 numaralı dipnot.

¹³ *el-Harezmi, Kitâb Sûrat al-Arz, 833*

¹⁴ *Marquart, J., Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge: ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts, Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1903*

¹⁵ Togan, konuşmasında ilaveten Rus âsâr-ı atıkacı Follaw, Rus arkeolog Serç ve Lustrans isimli üç kişiden de alıntı yapmıştır (isimler burada zabıttaki yazımları ile verilmiştir). Araştırmalarımız sonucu

Şu anki mevcut yerleşim yerleri ile nehir ve göllerin kuraklığın olduğu ileri sürülen asırlarda da var olduğunu açıklamaya çalışır. İlaveten cemiyetin neşrettiği eserde **Türkistan** ve **İran** coğrafyasına ait yer adlarındaki hatalara da değinir.

Resim 3: I. Türk Tarih Kongresi'nde Zeki Velidi Togan'a sert eleştiriler yönelten Reşit Galip, Sadri Maksudi Arsal ve Şemseddin Günaltay

Kendisinden sonra söz alan **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti** Umumî Katibi Dr. **Reşit Galip**¹⁶, **Togan**'ın atıfta bulunduğu eserlerin bazıları üzerinden tezini çürütmeye çalışır. **İsviçre** ve **Almanya**'da coğrafya ile madencilik tahsili görmüş **Darülfünûn** coğrafya muallimi **Hakkı Bey**'in¹⁷ "Orta Asya Kuraklığı Raporu" isimli çalışmasından örnekle **Jules de Schokolsky**¹⁸ tarafından hazırlanmış grafik üzerinden kuraklığın azalma ve çoğalma eğilimini izah eder. **Ellsworth Huntington**¹⁹, **Dudley Boston**²⁰, **Wilfrid George Kendrew**²¹, **Marco Polo**²², **Leonard William King**²³, **Evliya Çelebi**²⁴ ve **Cüveynî**²⁵'nin eserlerinden de alıntılar yaparak kuraklık tezi odağında iklim, göl ve akarsu derinlikleri, tarım sahaları, çöl genişliği gibi hususlarda detaylı bilgiler verir. **Togan**'ın bizzat atıfta bulunduğu **Aurel Stein**'in eserini²⁶ düzgün okumadığını ve ayrıca **Maarif Vekâleti**'ne gönderdiği

bu şahısların çalışmalarına ulaşamamıştır. Ünlü Rus doğubilimci Vasili Vladimiroviç Bartold'un ismi ise eserine değinilmeden bir cümlede kısaca geçmektedir.

¹⁶ Aslen tıp doktoru olan Reşit Galip, tarih dalında kendini iyi yetiştirmiştir. 19 Eylül 1932'de Maarif Vekili Esat Bey'in istifası üzerine bir sonraki eğitim bakanı olmuştur.

¹⁷ Bahsi geçen şahıs Prof. İbrahim Hakkı Akyol'dur.

¹⁸ de Schokolsky, J., *La superficie de la Russie d'Asie et la méthode employée pour la mesurer, Comptes rendus de l'Académie des sciences, Juliet 1906, p. 278-280*

¹⁹ Huntington, E., *The Pulse of Asia: A Journey in Central Asia Illustrating the Geographic Basis of History, Mifflin & Company, Boston, 1907*

²⁰ Boston, L.H.D., *China: the Land and People - a Human Geography, Clarendon Press, Oxford, 1929*

²¹ Kendrew, W.G., *The Climates of the Continents, Clarendon Press, Oxford, 1922*

²² Reşit Galip, konuşmasında Fransız doğubilimci Guillaume Pauthier'in versiyonunu kaynak gösterir: *Pauthier, G., Le Livre de Marco Polo: Citoyen de Venise Conseiller Privé et Commissaire Impérial de Khoubilai-Khaân, Vol. I-II, Paris, 1865*

²³ King, L.W., *A History of Sumer and Akkad: An Account of the Early Races of Babylonia from Prehistoric Times to the Foundation of Babylonian Monarchy, Chatto & Windus, London, 1923*

²⁴ Cengiz Han soyundan gelen Moğol hanedanının nüfusu üzerine yapılan tartışmalarda adı geçmektedir. Bu sebeple aynı soydan gelen Kırım Hanları'nın bulunduğu coğrafyayı kaleme aldığı VII numaralı cildin kastedildiği kuvvetle muhtemeldir:

Evliya Çelebi (haz. Kılıslı Rifat), Seyahatnâme, Cilt: VII, İstanbul, 1928

²⁵ *Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, Târih-i Cihân Güşâ, 1259*

²⁶ Bkz.: 7 numaralı dipnot.

raporda bu coğrafyada bulunan göllerin satıh değişikliğini gösterdiği vesikada hesap hatası yaptığını belirtip küçümseyici bir tavırla şu sözü sarfeder:

"...Kendi vesikalarını tenkitten geçirebilmek için kendi rakamlarının delâletini ölçebilmek kabiliyeti münekkitler için esaslı şıarlardan olsa gerektir. Buna daha fazla mülâhaza ilâvesine lüzum yoktur..."²⁷

Dr. **Reşit Galip**, zabıtlarda herkesin şiddetle alkışladığı belirtilen bir söz ile oturumdaki sözünü bitirir:

"Arkadaşlar; esefle ifade edeyim ki Zeki Velidi Bey'in Darülfünûn'daki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma şükrediyorum. Biz kendi evlatlarımızın, yarın için büyük memleket işlerine hazırladığımız ve üstüne titredığımız nesillerin böyle asıldan ve esastan mahrum, en iptidai hesap ve mantık esaslarından uzak usullerle kafalarının bozulmasına, muhakemelerinin sakatlanmasına asla mütehammil olamayız. Türkiye Cumhuriyeti'nin Darülfünûn'unun kürsüsü bu kadar hafif malûmat ve bu kadar sakim metotlarla işgal edilecek bir kıymetsiz mevki değildir!"²⁸

Son oturumda **Togan'a** karşı tavırlar sertleşir. Prof. **Sadri Maksudi, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti** azası sıfatıyla söz alır ve **Togan'ın** kuraklık ile eski Türk şehirlerinin mahalleri hususuna yaptığı tentikleri hakkında kendi yorumlarını dile getirir. **Peter Lerch**²⁹, **Vasili Andreyeviç Kallaur**³⁰, **Aleksandroff**³¹, **Emil Bretschneider**³², **el-Mukaddesi**³³, **Vasili Vladimiroviç Bartold**³⁴, **Henry Hoyle Howorth**³⁵, **Yakut el-Hamevi**³⁶, **Hiouen-Thsang**³⁷, **Nikolay Fyodoroviç Petrovski**³⁸

²⁷ Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Münakaşalar, T.C. Maarif Vekâleti, 1932, s. 388

²⁸ a.g.e., s. 388-389

²⁹ Lerch, P., Archeologitcheskaya poesdka w Turkestanskiy kray, St. Petersburg, 1867

Araştırmalarımız sonucunda Sadri Maksudi'nin ilaveten zikrettiği Lerch'in Sinotiçestva (zabıttaki yazımı ile) isimli mecmuanın 6. numarasında neşredilen makalesine ulaşılammıştır.

³⁰ Kallaur, V.A., Drevnie goroda Saganak (Sunak), Ashnas ili Eshnas (Asanas) i drugie w Perovskom uesde, rusruschennye Tchingis-chanom w 1219 g., Turkestanskiy Krushok Lyubiteley Archeologii, God pyaty, 1900 (Türkistan Atikiyat Muhipleri Cemiyeti Zabıtnamesi, Cilt: V, 1900)

³¹ Araştırmalarımız sonucunda yazarın tam ismine ve zikredilen makalesinin orjinal başlığına ulaşılammıştır. Bkz.:

Aleksandroff, Cankent Harabeleri (zabıttaki yazımı ile), Turkestanskiye Vedomosti, 1885, Cilt IV, s. 45146

³² Bretschneider, E., Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources: Fragments Towards the Knowledge of the Geography and History of Central and Western Asia from the 13th to 17th Century, Trübner & Co, London, 1888

³³ Sadri Maksudi, el-Mukaddesi'nin Hollandalı doğubilimci Michael Jan de Goeje tarafından yayınlanan eserine atıfta bulunmuştur. Bkz.:

de Goeje, M.J., Mukaddesi - Bibliotheca Geographorum Arabicorum, Leiden, 1906 (orjinal eser: 985)

³⁴ Bartold, V.V., Otchet o poezdke v Srednjuju Aziju s nauchnoju cel'ju (S.Pb.: Tip. Imp. Akademii Nauk), 1897

³⁵ Howorth, H. H., History of Mongols - from the 9th to the 19th Century, Longmans, Green and Co., London, 1880

³⁶ Yakut bin Abdullah el-Hamevi, Mu'cem-ül-Buldân, 1224

³⁷ Çin seyyahı Hiouen-Thsang'ın Türkistan'daki faaliyetleri hakkında Fransız doğubilimci Aignan Stanislas Julien'in eseri zikredilmiştir. Bkz.:

Julien, A., S., Mémoires sur les Contrées Occidentales, Vol. I-II, Paris, 1853-1858

ve **Edouard Chavannes**³⁹ gibi dönemin önemli şarkiyatçıları ile gezginlerin yayınlanmış eserlerinden örnekler verir. Konuşması ağırlıklı olarak Orta Asya coğrafyasındaki yerleşim yerlerine ait isimlerin kuraklık öncesi ve sonrası dönemlerdeki tesbiti ile kıyaslaması ve **Togan**'ın atfı yaptığı eserlerdeki bilgileri yanlış yorumlaması üzerinedir. Prof. **Sadri Maksudi**, konuşmasını Dr. **Reşit Galip** gibi azarlayıcı bir üslup ile şu cümleler ile bitirir:

*"Beyler, yüksek bir ilmî müessesede kürsü işgal eden bir muallimin Maarif Vekâleti'ne gönderdiği ve ilmî bir müessese olan Tarih Cemiyeti'ne hitaben yazdığı bir yazıda böyle sistem halinde lâubali bir surette yanlış mehaz göstermesi muallimlik şerefi ile ilmî ciddiyetle ne dereceye kadar kabili telif olduğuna hüküm vermediği kongre azasına bırakıyorum."*⁴⁰

Oturumdaki sözü son olarak **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti** azası sıfatıyla müderris **Şemsettin Bey**⁴¹ alır. **Şujing**⁴², **Joseph de Guignes**⁴³, **Edouard Chavannes**⁴⁴, **İbnü'l Esir**⁴⁵, **el-Biruni**⁴⁶ ve **Vasili Vladimiroviç Bartold**⁴⁷'dan alıntılarla **Reşit Galip** ve **Sadri Maksudi**'yi destekler şekilde **Togan**'ı eleştirir. İlmî yorumlarından sonra **Togan**'ı **Rusya**'daki ihtilâl dönemindeki siyasi geçmişi üzerinden de vurarak aşağılamaya çalışır. Konuşmasını bitirirken sarfettiği sözler ve dinleyicilerin tepkileri ağırdır:

"Burada Zeki Velidi Bey ile Sadri Maksudi Bey'in münakaşalarını dinlerken Zeki Velidi Bey'in meş'um rol oynadığı diğer bir kongreyi hatırladım. O kongrede Zeki Velidi Bey ile Sadri Maksudi Bey yine Türklük davası etrafında şiddetle çarpışmışlardı. Çarlık devrildikten sonra Rusya'daki unsurlar kendi millî varlıklarını kurtarmak için mesai sarfederken Türkler de evvelâ Moskova'da, sonra da Ufa'da birer kongre aktetmiş. Fakat Zeki Velidi Bey Ufa kongresinde Türk namı altında Türk birliğinin teşekkülüne birinci derecede muarız olmuş, Başkurtlar'ı Türk camiasından ayırmıştı. (Yazıklar olsun sesleri!) Zeki Velidi Bey millî birlik duygusu ve Türk lehçesi esas olmak üzere bir vahdet yapılmasına, bütün Türk âleminde umumî hars ve lehçe birliğine doğru gidilmesine muhalefet ve mumanaat ederek Rusya Türkleri'nin lehçeleri ayrı, harsleri

³⁸ Araştırmalarımız sonucunda Petrovski'nin zikredilen makalesinin orjinal Rusça başlığı, kaynağı ve yayın yılına ulaşamadık. Bkz.:

Petrovski, N. F., -makale ismi bilinmiyor-, Rusya Atikiyat Cemiyeti Şark Şubesi Zabıtnameleri, Cilt: VIII, s. 356

³⁹ *Chavannes, E., Documents sur les Tou-Kiue (Turcs) Occidentaux, St. Petersburg, 1903*

⁴⁰ *Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Münakaşalar, T.C. Maarif Vekâleti, 1932, s. 397*

⁴¹ Bahsi geçen şahıs Şemsettin Günaltay'dır.

⁴² Yazarın ismi kesin olarak bilinmemektedir. Konfüçyus ve onun ekolünden gelenlerin kaleme aldığı kabul edilir. Çin medeniyetinin en önemli tarih vesikasıdır. Günaltay bu belge hakkında kendi yazdığı tarih kitabında da malûmat vermiştir. Bkz.:

M. Şemsettin, Târih-i Edyan, İstanbul, 1919, s. 247-254

⁴³ *de Guignes, J., Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mogols, et des autres Tartares occidentaux, Vol. I-II-III-IV, Paris, 1756-1758*

⁴⁴ Bkz.: 39 numaralı dipnot.

⁴⁵ Yazdığı dört kitaptan hangisine atfı yapıldığı belirtilmemiştir. Kendisini Ortaçağ'ın en güvenilir tarihçilerinden biri yapan eserinin referans alınma ihtimali yüksektir. Bkz.:

Ali İbnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 1230

⁴⁶ Bkz.: 8 numaralı dipnot.

⁴⁷ Bkz.: 34 numaralı dipnot.

ayrı, varlıkları ayrı Tatarlar, Başkurtlar, Özbekler, Azeriler... gibi birçok parçalara bölünmelerine sebep olmuştu.

Acaba Zeki Velidi Bey aynı rolü bu kongrede de mi oynamak istiyorlar? Fakat emin olsunlar ki, bu kongrenin etrafında toplananların dimağlarından milliyet ateşi fışkırıyor. Bu ateşin karşısında her gayret, her teşebbüs erimeğe mahkûmdur. (Sürekli ve şiddetli alkışlar)⁴⁸

Zabıtlarda görüldüğü gibi **Şemsettin Günaltay**, **Zeki Velidi Togan**'ın Rusya Türkleri'nin **Ufa**'daki kongresindeki bir siyasi hamlesi sebebiyle o coğrafyadaki Türkler'in birleşemediğini ve Sovyet esareti altında yaşamak zorunda kaldıklarını ifade ederek **Togan**'ı sorumlu ilân etmiştir. Bu sözleri sarfederken galeyana gelen dinleyicilere **Togan**'ı deyim yerinde ise "yuhalatmış" ve böylesine ciddi bir bilimsel kongreye geçmiş siyasi hadiseleri konu ederek **Togan**'ı Türklük davası üzerinden bu kongreye de nifak sokmakla itham etmiştir.

Kongre sonrası **İstanbul**'a dönen **Togan**, ertesi gün 8 Temmuz 1932 tarihinde çalışmakta olduğu kuruma istifasını sunar ve doktorasını tamamlamak üzere **Viyana**'ya gitmeye karar verir.⁴⁹ **Türkiye**'deki genel görüş, **Zeki Velidi Togan**'ın bu kongrede **Reşit Galip** ile giriştiği tartışma sonrasında ülkeden ayrılmaya karar vermesi üzerinedir. Yazının başında belirtildiği gibi, yeni tarih tezini kitaplaştıranlar arasında hükümete yakın **Reşit Galip**'in dışında **Şemsettin** ve **Togan**'ın geçmişteki siyasi sebeplerden ötürü anlayamadığı Tataristanlı **Sadri Maksudi** Beyler de vardır. Hadise tetkik edilirken **Reşit Galip** ile sınırlı kalınmayıp bu diğer iki şahıs ile yaşadığı tartışmalar ve **Şemsettin Günaltay**'ın konuşmasının sonunda söylediği siyasi zemine çekilmiş ağır sözlerin de gözden kaçırılmaması gerekir. Yeni kurulmuş olan Cumhuriyet'in kültürel inşası için en önemli kurumlarından biri olan **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti** üyesi olan bu kişiler kongrede alenen üyeliklerinin vermiş olduğu özgüven ile cemiyet üyesi olmayan **Togan**'a saldırmış, cahillikle ve Türklük olgusunu manipüle etmekle suçlamıştır.

24 Nisan 1935 tarihinde **Viyana** Üniversitesi'nde tezini teslim eden **Togan**, 7 Haziran 1935 günü savunmasını vererek 45 yaşında doktor ünvanını alır. **Bonn** Üniversitesi'nin davetini kabul edip 1938 senesine kadar burada bulunduktan sonra 1939'un Eylül ayına kadar da **Göttingen** Üniversitesi'nde bilimsel çalışmalarına devam eder. Avrupa'da savaşın yaklaşması ve **İnönü** döneminde ülkede yeni bir sinerjinin meydana geldiğini haber alması⁵⁰ ile **Türkiye**'ye dönmeye karar veren **Togan**, 1 Mayıs 1939 tarihinde Maarif Vekâleti'ne başvurarak vazifelendirilmesini talep eder. Talebinin olumlu bulunması ile 1 Eylül 1939 tarihinde **İstanbul Üniversitesi** Edebiyat Fakültesi'ndeki tarih bölümünde profesör olarak resmî görevi başlar. Böylece 7 yıl süren ayrılık dönemi son bulur.

⁴⁸ Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Münakaşalar, T.C. Maarif Vekâleti, 1932, s. 400

⁴⁹ Baykara, T., Zeki Velidi Togan, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Büyüklüğü Dizisi: 110, Ankara, 1989, s. 23

⁵⁰ a.g.e., s. 26

Ne hikmettir ki, **Togan** I. Türk Tarih Kongresi'nde hükümete yakın **Şemsettin Günaltay** tarafından "Türkler'in birleşmesini önlemek" iddiasıyla suçlanırken 1944'teki **Irkcılık-Turancılık Davası** sürecinde "Türkler'in birleşmesi hesabına faaliyet göstermek" adına 10 sene hapse mahkûm olmuş ve mahkeme bir süre sonra kararı bozup salıverilmesine karar vermiştir. **Togan**'ın bir öğrencisi olan ve kapsamlı bir biyografisini yayınlayan Prof. **Tuncer Baykara** eserinde, **Togan**'ın kongrede kendisine yöneltilen ağır ithamlara karşı bir girişimde bulunmadığından ötürü **Mustafa Kemal Atatürk**'e kırgın olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Yaşadığı olumsuz dönemlere rağmen **Türkiye**'deki akademisyenliği boyunca "Umumî Türk Tarihine Giriş", "Tarihte Usûl" ve "Bugünkü Türkîli (Türkistan) ve Yakın Tarihi" gibi alanlarında ana kaynak olarak kullanılan güzide eserleri bizlere kazandırmış olan **Togan**'a Türk tarihine yaptığı katkılarından dolayı teşekkür borçlu olduğumuzu bilmek bizlerin görevidir.

Resim 4: Zeki Velidi Togan'ın neşrettiği kitaplardan örnekler

⁵¹ a.g.e., s. 22